

Jakub Kujawa

Służba medycyny weterynaryjnej w Bydgoszczy Historia i terażniejszość

Jak dotąd temat służby medycyny weterynaryjnej na gruncie bydgoskim (nie wspominając o wojewódzkim) nie doczekał się historycznego opracowania, co może wynikać głównie z faktu niedostatecznej bazy źródłowej, która uległa zaginięciu albo rozproszeniu w okresie minionego stulecia (np. akta osobowe lek. wet. w poszczególnych powiatach woj. kujawsko-pomorskiego). Brak monografii naukowej czy zwartej opracowania popularnonaukowego spowodował wyraźną lukę, którą środowisko lekarzy weterynarii stara się obecnie wypełnić poprzez zbieranie archiwaliów, które rozproszone są po całym regionie Pomorza i Kujaw. Poszukiwaniem i zbieraniem materiału źródłowego zajął się m.in. lek. wet. i obecny Wojewódzki Inspektor Weterynaryjny ds. Nadzoru Farmaceutycznego Ryszard Tyborski, który dodatkowo zaapelował do środowiska zawodowego o pomoc. Fakt prowadzenia kwerend dla poruszonej tematyki powinien przynieść wymierny efekt w przyszłości, który urzeczywistni się zniknięciem kolejnej „białej plamy” z mapy historii zawodu lekarza weterynarii w Bydgoszczy i regionie.

Celem niniejszego artykułu jest zasygnalizowanie problematyki w sposób przekrojowy, poprzez przedstawienie zarysu historii funkcjonowania instytucji i działalności zasłużonych osób związanych w różnych okresach z bydgoską służbą medycyny weterynaryjnej. Oczywiście zebrany materiał nie wyczerpuje całości tematu, lecz przedstawia najistotniejsze aspekty pełnienia służby medycyny weterynaryjnej w przekroju minionego stulecia oraz obecną działalność Wojewódzkiego Inspektoratu Weterynarii w Bydgoszczy (WIW).

W tym miejscu chciałbym podziękować wspomnianemu lek. wet. R. Tyborskiemu za pomoc w udostępnieniu cennych materiałów, dzięki którym powstał niniejszy zarys problematyki.

Państwowy Instytut Weterynaryjny – Państwowy Instytut Badawczy w Puławach Oddział w Bydgoszczy (PIWetPIB)

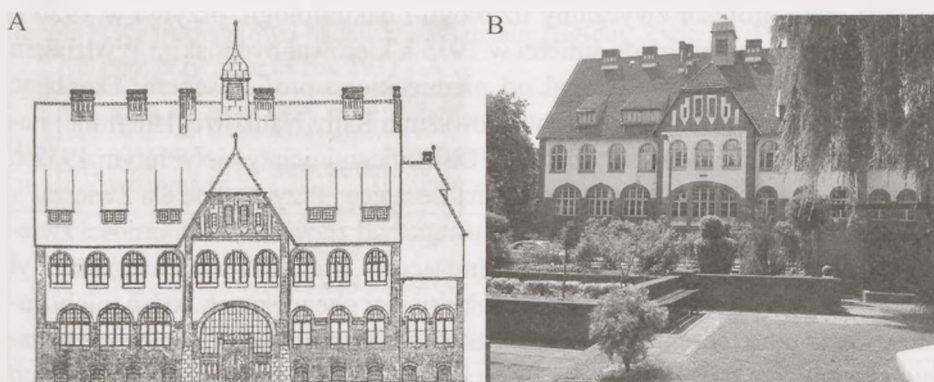
Pionierska działalność weterynaryjnej placówki naukowo-badawczej w Bydgoszczy sięga korzeniami pierwszej dekady XX wieku. Geneza i przyczyny zorganizowania placówki naukowo-badawczej z zakresu nauk rolniczych i chemicznych wiąże się zarówno z ożywioną polityką podnoszenia i krzewienia kultury niemieckiej w ośrodkach miejskich zaboru pruskiego (Hebungspolitik), jak i planowanym wykorzystaniem potencjału gospodarczego ziem wschodnich II Rzeszy Niemieckiej¹. Mianowicie w roku 1906 – po czteroletnim okresie planowania – władze pruskie powołały do życia Królewski Instytut Rolniczy im. Cesarza Wilhelma (Königliches Kaiser Wilhelm Institut für Landwirtschaft). Kompleks trzech reprezentacyjnych budynków Instytutu zlokalizowano w północno-wschodniej części miasta, na jego peryferiach (tzw. Hempelschen Felden), u zbiegu nowo wytyczonych ulic: Hohenzollernstrasse (al. Ossolińskich) oraz Bülow Platz (pl. Weysenhoffa)². Wydział Instytutu Higieny Zwierząt (Tierhygienisches Institut) wzniesiono przy dzisiejszej al. Powstańców Wielkopolskich 2 (ryc. 1), po lewej stronie budynku głównego³. W okresie pruskim prowadzono w Instytucie badania z zakresu etiologii (badanie przyczyn składających się na choroby), patogenezy (mechanizmy powstawania choroby), profilaktyki chorób zakaźnych, wytwarzano szczepionki i surowice oraz kształcono przyszłych lekarzy weterynarii. Według

¹ K. Ceceniowski, *Rolnicze Instytuty Naukowe*, [w:] *Bydgoszcz. Historia – kultura – życie gospodarcze*, red. Cz. Baszyński, Gdynia 1959, s. 245; *Aus Brombergs Vergangenheit: ein Heimatbuch den Stadt- und Landkreis zusammengestellt von G. Meinhardt*, Wilhelmshaven 1973: na temat roli gospodarczej Bydgoszczy i regionu w polityce pruskiej (s. 264-266) oraz powstania i początków Instytutu (s. 270-272).

² M. Grzybowska, Z. Wernerowska, *Przyczynki do historii architektury zespołu naukowych Instytutów Rolniczych w Bydgoszczy*, „Materiały do Dziejów Kultury i Sztuki Bydgoszczy i Regionu” 1999, z. 4, s. 60.

³ Ibidem, s. 65; H. Rasmus, *O badaniach rolniczych w Bydgoszczy*, [w:] *Bydgoszcz jako ośrodek administracyjny na przestrzeni wieków*, red. Z. Biegański i W. Jastrzębski, „Prace Komisji Historii Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego”, t. 16, Bydgoszcz 1998, s. 275; *Das Kaiser Wilhelm Institut für Landwirtschaft in Bromberg*, *Zeitschrift für Bauwesen*, R. 57, z. 7-9 i 10-12, 1907: opis terenowo-budowlany Instytutu (s. 322-340) oraz szczegóły związane z kosztami wyposażenia wnętrz m.in. Wydziału Higieny Zwierząt (s. 487-504).

E. Domańskiego⁴ – wybitnego profesora nauk weterynaryjnych – Instytut Higieny Zwierząt był najwcześniej działającym w Europie Środkowej ośrodkiem eksperymentalno-badawczym w zakresie patologii zwierząt. W okresie pierwszej wojny światowej międzynarodowym uznaniem cieszyli się niemieccy profesorowie bydgoskiej placówki, m.in. Pfeiler i Miessner, którzy prowadzili badania nad zarazą płucną bydła, nosacizną koni oraz paratyfusami zwierząt i koni⁵. Warto zaznaczyć, iż w okresie pruskim nacjonalistyczna postawa środowiska niemieckich naukowców i badaczy związanych z Instytutem Rolniczym znacznie utrudniła dostęp Polakom do kształcenia i kariery naukowej⁶. Prawdopodobnie było tak również w przypadku działalności Instytutu Higieny Zwierząt i dopiero powrót Bydgoszczy do Macierzy zmienił sytuację.

Ryc. 1. A) Instytut Higieny Zwierząt. Pruski szkic projektu frontu budynku usytuowanego od al. Powstańców Wielkopolskich 2 (1903) B) Stan obecny budynku, który użytkuje UKW

M. Grzybowska, Z. Wernerowska, *Przyczynki do historii architektury zespołu naukowych Instytutów Rolniczych w Bydgoszczy*, „Materiały do Dziejów Kultury i Sztuki Bydgoszczy i Regionu” 1999, z. 4 oraz fot. autora

W wyniku włączenia Bydgoszczy do odrodzonego państwa polskiego niemieckie władze placówki, a także pracownicy Instytutu Rolniczego opuściły miasto, wywożąc już w 1919 r. wyniki badań i aparaturę laboratoryjną⁷. Nie przerwało to jednak działalności poszczególnych wydziałów Instytutu.

⁴ E. Domański, *Bydgoski Oddział Instytutu Weterynarii*, [w:] *Bydgoszcz. Historia...*, s. 253.

⁵ Ibidem.

⁶ J. Wojciak, *Oświata, kultura i sztuka w latach 1850-1914*, [w:] *Historia Bydgoszczy do roku 1920*, red. M. Biskup, t. I, Warszawa-Poznań 1991, s. 596.

⁷ G. Kaczmarek, *Życie naukowe i umysłowe Bydgoszczy w okresie międzywojennym*, [w:] *Historia Bydgoszczy 1920-1939*, red. M. Biskup, t. II, cz. I, Bydgoszcz 1999, s. 707-708.

Dnia 22 I 1920 r. powołano Państwowy Instytut Rolniczy (PIR), który kontynuował pruskie tradycje naukowo-badawcze⁸. Dnia 21 VI 1921 r. placówka zmieniła nazwę na Państwowy Instytut Naukowo-Rolniczy (od 1927 r. filia Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach, PINGW)⁹, na gruncie której wyrósł Wydział Higieny Zwierząt (w latach 1928-1935 Wydział Zoohigieny) pod kierownictwem prof. Kazimierza Panka (ryc. 2). Jednostkami podległymi Wydziałowi były: Poddział Higieny Zwierząt (1922-1923), Weterynaryjna Pracownia Rozpoznawcza (1928-1936), Oddział Tępienia Gruźlicy (1929-1932), Poddział Zoohigieny (1930-1936) oraz Samodzielna Lecznica i Przychodnia dla Zwierząt (1932-1933)¹⁰.

Niezwykle zasłużoną postacią dla bydgoskiej medycyny weterynaryjnej w okresie dwudziestolecia międzywojennego był Kazimierz Panek (1873-1935). Jako profesor zwyczajny fizjologii i bakteriologii, przybył w 1920 r. do Bydgoszczy, gdzie aż do śmierci w 1935 r. kierował bydgoskim Wydziałem Higieny Zwierząt, który przejął od niemieckiego prof. Fischera. Działając w sposób zdecydowany, zainicjował powstanie Rady Naukowej Instytutu i następnie był jej długoletnim członkiem. Dzięki jego inicjatywie w lutym 1932 r. uruchomiono przy Wydziale Samodzielną Lecznicę i Przychodnię dla Zwierząt¹¹. W dziedzinie badań naukowych skupił uwagę nad zjawiskiem odporności zwierząt na chroniczne choroby infekcyjne (nosaczna, gruźlica i brucelozą) oraz był pionierem w metodzie oddzielania z bakterii ciał chemicznych, które miały zastosowanie przy leczeniu wyżej wymienionych chorób. Jego pionierskie badania wychodziły poza medycynę weterynaryjną i np. preparat z otrzymanych prątków gruźlicy mógł być wykorzystany w leczeniu gruźlicy kości u ludzi¹².

⁸ Z. Jaśkowski, *Bydgoski Instytut Rolniczy w niepodległej Polsce: 1920-1939*, Bydgoszcz 2001, s. 22-24.

⁹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 15 lipca 1927 r. *O Państwowym Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego* (DzU z 1927 r. nr 66, poz. 586): na mocy tego rozporządzenia powołano do życia jeden wyższy rolniczy ośrodek badawczo-naukowy PINGW w Puławach, którego oddziałami terenowymi (zakładami) zostały: Państwowy Instytut Naukowo-Rolniczy w Bydgoszczy, Stacja Botaniczno-Rolnicza we Lwowie, Krajowy Zakład Sadowniczy w Zaleszczykach oraz Morskie Laboratorium Rybackie. Oddziały podlegały bezpośrednio Ministrowi Rolnictwa, a centrala PINGW w Puławach działała do 1950 r.; *Polska Bydgoszcz 1920-1930: dziesięć lat pracy twórczej*, Bydgoszcz 1930, s. 47: „PINGW, posiadający 6 punktów i obszerne pola doświadczalne przy Al. Ossolińskich ... godnie spełnia swe obowiązki, podnosząc dobrą sławę nauki polskiej i przyczyniając się do podniesienia polskiej gospodarki rolnej, leśnej i rybnej”.

¹⁰ Z. Jaśkowski, op. cit., s. 119.

¹¹ Z. Służewski, *Lata 1922-1935. Działy weterynaryjne PINGW*, [w:] *Sto lat weterynarii w Puławach 1862-1962: księga pamiątkowa*, red. K. Millak, Puławy 1962, s. 44-47.

¹² E. Domański, op. cit., s. 253.

Ryc. 2. Prof. Kazimierz Panek

*Sto lat weterynarii w Puławach 1862-1962:
księga pamiątkowa*, red. K. Millak, Puławy 1962

Spis lekarzy weterynarii w Rzeczypospolitej Polskiej, wydany przez Ministerstwo Rolnictwa w 1931 r., pozwala poznać pracowników naukowo-badawczych, którzy współpracowali z prof. K. Pankiem w Wydziale Higieny Zwierząt. Starszymi asystentami byli: Marcin Wołoszyński, Jan Paweł Wyrzykowski i Mikołaj Zacharow, natomiast Henryk Gołaszewski pełnił funkcję asystenta¹³.

Tabela 1. Kadra naukowo-badawcza Wydziału Higieny Zwierząt PINGW w Bydgoszczy. Stan na rok 1931

Lp.	Imię i nazwisko lekarza weterynarii	Data urodzenia	Charakter pracy zawodowej	Miejsce zamieszkania	Dyplom lek. wet.	
					rok	miejsce
1	Prof. Kazimierz Panek	1873	kierownik Zakładu Higieny Zwierząt	Bydgoszcz	1906	Lwów
2	Jan Paweł Wyrzykowski	1865	starszy asystent	Bydgoszcz	1890	Warszawa
3	Mikołaj Zacharow (Rosjanin)	1878	starszy asystent	Bydgoszcz	1902	Kazań
4	Marcin Wołoszyński	1894	starszy asystent	Bydgoszcz	1925	Lwów
5	Henryk Gołaszewski	1899	asystent	Bydgoszcz	1928	Warszawa

Zródło: opracowanie własne na podstawie *Spisu lekarzy weterynaryjnych w Rzeczypospolitej Polskiej* w 1931 roku.

¹³ *Spis lekarzy weterynaryjnych w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1931, s. 18; Z. Jaśkowski, op. cit., s. 120: Autor wymienił dla lat 1920-1936 kolejnych współpracowników prof. K. Panka: dr Ludwik Dzius (1922), lek. wet. Adolf Frankenstein (1929-1931?, bardziej 1932-1935) oraz średnioroczne zapotrzebowanie na obsługę techniczną Wydziału: 2-4 laborantów, 3-5 służących, 4-10 pomocników fizycznych; Z. Służewski, op. cit., s. 47: Borys Jaszczyński (1929-1932) i po śmierci prof. K. Panka, Saul Zylbertal i Marian Sołtys.

Oprócz pracy naukowo-badawczej, prof. K. Panek był aktywnym działaczem narodowym (prezes ZLN w 1925 r.) i społeczno-kulturalnym (członek Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, honorowy członek Sokoła IV w Bydgoszczy) oraz czynnym taternikiem¹⁴.

Po śmierci prof. K. Panka w 1935 r. znaczna część jego badań nie mogła być odtworzona, ponieważ pracował on w tajemnicy i w efekcie finalnym Wydział Higieny Zwierząt przestał rozwijać innowacyjne badania. Jednostka przetrwała do lipca 1935 r., kiedy została przemianowana na Dział Badawczo-Naukowy (Mikrobiologii), podporządkowany Wydziałowi Weterynarii PINGW w Puławach, z czasową siedzibą w Bydgoszczy¹⁵. W kwietniu 1936 r. Dział Badawczo-Naukowy został przeniesiony do Puław i faktycznie do wybuchu drugiej wojny światowej aktywna była tylko pracownia usług na rzecz diagnostyki chorób infekcyjnych w terenie.

W latach 1939-1945 okupant hitlerowski zorganizował w Bydgoszczy, obok Pracowni Rozpoznawczej, także Wydział Hodowli i Higieny Zwierząt wraz z gospodarstwami w Trzęsaczu i Grabowie. W tym miejscu warto przypomnieć, iż władze nazistowskich Niemiec oraz stalinowskiej Rosji były od samego początku wrogo nastawione do przedstawicieli służby medycyny weterynaryjnej, traktowanej jako grupa inteligencji, podlegającej represjonowaniu, poprzez aresztowania, przesiedlenia lub fizyczną likwidację. Temu ostatniemu elementowi walki z polską inteligencją zostali poddani także lekarze weterynarii z regionu kujawsko-pomorskiego¹⁶. Bydgoska służba medycyny weterynaryjnej, związana z PINGW, poniosła podczas drugiej wojny światowej bolesną stratę, ponieważ z rąk gestapo lub w obozach koncentracyjnych zginęło 15 osób, w tym asystent-laborant Weterynaryjnej Pracowni Rozpoznawczej Paweł Michalak (prawdopodobnie w listopadzie 1939 r. w Dolinie Śmierci)¹⁷.

Powojenne początki weterynaryjnej placówki badawczej w Bydgoszczy były związane z PINGW oraz powstałym na jego gruncie w 1945 r. Instytutem

¹⁴ J. Kutta, *Panek Kazimierz*, [w:] *Bydgoski słownik biograficzny*, red. J. Kutta, t. 2, Bydgoszcz 1995, s. 110-111; D.B. Rudnicki, *Cmentarz na Bielawach. Cmentarz parafii św. Wincentego à Paulo w Bydgoszczy*, Bydgoszcz 2009, s. 81-82.

¹⁵ Z. Służewski, op. cit., s. 47.

¹⁶ W. Gibasiewicz, *Niepowtarzalni. Lekarze weterynarii ofiary II wojny światowej*, Warszawa 2009: autor podaje biografie polskich lekarzy weterynarii, którzy zginęli w walce z okupantem, zostali zgładzeni w obozach lub rozstrzelani w masowych egzekucjach przez Niemców, Rosjan i Ukraińców w latach 1939-1945.

¹⁷ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (dalej cyt. APB), *Państwowy Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego. Oddział Pomorski w Bydgoszczy* (dalej cyt. PINGW), Lista strat wśród pracowników PINGW w latach 1939-1945, sygn. 60; Z. Jaśkowski, op. cit., s. 71.

Weterynaryjnym w Puławach¹⁸. Pod koniec 1946 r. zajmowany przez Wydział Hodowli i Higieny Zwierząt gmach przy al. Ossolińskich oraz budynek przy ul. Wesołej (dzisiaj Wyczółkowskiego) został przejęty przez centralę w Puławach¹⁹. W związku z tym bydgoska placówka, wraz z nowym przełożonym prof. Eugeniuszem Domańskim (1909-1992)²⁰, przeniosła się do domu czynszowego przy ul. Świerczewskiego 35 (dzisiaj św. Trójcy). Jednocześnie powołano do życia – w ramach PINGW w Puławach – bydgoską placówkę Wydziału Rozpoznawczego (1947-1953). Kolejna zmiana organizacyjna nastąpiła w latach 1953-1954, kiedy większość bydgoskiego Oddziału przeniesiono do Puław, z wyjątkiem istniejącego przy ul. św. Trójcy Zakładu Higieny Weterynaryjnej, kierowanego przez dra J. Dziekońskiego²¹. Po licznych zmianach organizacyjnych Instytutu Weterynarii, prof. E. Domański utworzył w Bydgoszczy Zakład Hodowli Zwierząt wraz z Zespołem Badawczym i gospodarstwami

¹⁸ Został powołany na mocy dekretu z dnia 6 czerwca 1945 r. (DzU z 1945 r. nr 25, poz. 154).

¹⁹ E. Domański, op. cit., s. 254.

²⁰ J. Kutta, *Domański Eugeniusz*, [w:] *Bydgoski słownik biograficzny*, red. J. Kutta, t. 3, Bydgoszcz 1996, s. 57-59; J. Szarek, J. Szenfeld, *Oflag IIC Woldenberg-Dobiegiew: życie obozowe i patriotyzm pragmatyczny polskich jeńców*, „Medycyna Weterynaryjna” 2010, nr 9 (66), passim: ur. 15 XI 1909 r. w m. Dminin pod Łukowem (woj. lubelskie). Prof. zw., dr n. wet. (wszechstronna specjalizacja, m.in. endokrynologia, neurofizjologia i fizjologia żywienia zwierząt). Absolwent Wydziału Weterynarii UW (1935); tam asystent Katedry Epizootiologii UW, następnie uzyskał stopień doktora n. wet. (1938). W kampanii wrześniowej ppor. kawalerii, następnie w latach 1939-1945 jeńiec wojenny Oflag IIC Woldenberg (Dobiegiew). Tam zaangażowany w pracę dydaktyczną w tzw. „Kole Weterynarzy”. Po wojnie do 1960 r. związany z Instytutem Weterynarii w Puławach Oddział w Bydgoszczy (ob. PIWetPIB), gdzie kolejno kierował Wydziałem Hodowli i Higieny Weterynaryjnej (1945-1956) i Zakładem Higieny Zwierząt (1956-1960). W latach 1953-1960 zastępca dyr. bydgoskiej filii Instytutu Weterynaryjnego w Puławach. Jednocześnie ceniony dydaktyk akademicki na UW (1948-1952), wykładał tam higienę i choroby zakaźne oraz SGGW (1953-1965), gdzie przedstawiał zagadnienia z zakresu higieny oraz patofizjologii i fizjologii zwierząt. Od 1962 r. prof. zw. związany z Instytutem Fizjologii i Żywienia Zwierząt PAN, gdzie pełnił funkcję przew. Rady Naukowej (1955-1969), zastępcy dyr. (1960-1978). Kierownik Zakładu Neurofizjologii PAN (1970-1980) oraz kurator Pracowni Histologicznej PAN (1965-1970). Autor 60 prac badawczych; promotor 18 doktoratów i 4 promocji habilitacyjnych. W latach 1968-1984 naczelny red. „Acta Physiologica Polonica”. Od 1983 r. czł. rzeczywisty PAN; laureat indywidualnych i zespołowych nagród PAN. Czł. zał. BTN (1959) i przez krótki okres prezes zarządu BTN (1959-1960). W 1988 r. otrzymał od ATR w Olsztynie tytuł doktora honoris causa. Zm. 25 IV 1992 r. w Warszawie. Wyróżniony m.in. Krzyżem Oficerskim i Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski oraz Złotym Krzyżem Zasługi.

²¹ R. Tyborski, *Państwowy Instytut Weterynaryjny – Państwowy Instytut Badawczy w Puławach Oddział w Bydgoszczy* (w: *Encyklopedia Bydgoszczy*, t. I, w trakcie przygotowania do druku); *Bydgoskie w dwudziestoleciu 1945-1965: zarys społeczno-kulturalny*, red. W. Maksymowicz, Gdynia 1967, s. 178.

terenowymi w Trzęsaczu i Grabowie. Tam z kolei zorganizowano Zakład Inseminacji i Zwalczenia Niepłodności, którego przełożonym w latach 1951-1956 był prof. Lech Jaśkowski (1910-1985)²². Na początku stycznia 1960 r. Zakład Higieny Weterynaryjnej został włączony do struktur Wojewódzkiego Zakładu Weterynarii, z poleceniem realizacji ściślejszej pracy rozpoznawczej ze strukturami terenowymi służby medycyny weterynaryjnej, zmieniając przy tym nazwę na Wojewódzki Zakład Higieny Weterynaryjnej. W 1960 r. prof. E. Domański odszedł do PAN i zastąpił go Jerzy Edward Wiśniowski (1916-1985), który przez 25 lat kierował Zakładem Higieny Zwierząt²³.

Ryc. 3. Zespół budynków zajmowanych m.in. przez Państwowy Instytut Weterynaryjny – Państwowy Instytut Badawczy w Puławach Oddział w Bydgoszczy oraz Wojewódzki Inspektorat Weterynarii przy al. Powstańców Wielkopolskich 10

Fot. J. Kujawa

Doniosłym wydarzeniem w historii bydgoskiej służby medycyny weterynaryjnej było oddanie w 1980 r. przy al. Powstańców Wielkopolskich 10 nowego obiektu (ryc. 3), do którego przeniesiono Oddział Instytutu Weterynaryjnego, Wojewódzki Zakład Weterynarii z Zakładem Higieny Weterynaryjnej. Wraz z oddaniem do użytku nowej siedziby nastąpiły zmiany w kierownictwie bydgoskiego ośrodka.

²² K. Kwaśniewska, M. Rak, *Naukowcy Bydgoszczy. Słownik biograficzny*, Bydgoszcz 1997, s. 104-105.

²³ J. Kutta, *Wiśniowiecki Jerzy Edward*, [w:] *Bydgoski słownik biograficzny*, red. J. Kutta, t. 4, Bydgoszcz 1997, s. 124-125.

Do roku 1980 przełożonym placówki był wspomniany już prof. L. Jaśkowski, który nadzorował także Zakład Fizjopatologii Rozrodu i Inseminacji. Przez kolejną dekadę kierownikiem wspomnianego Zakładu był prof. Józef Romaniuk, a od 1991 r. przełożonym Zakładu Fizjopatologii Rozrodu i Gruczołu Mlekowego jest prof. Edward Malinowski (jednostka powstała z połączenia Zakładu Chorób Gruczołu Mlekowego i Zakładu Fizjopatologii Rozrodu i Sztucznego Unasieniania). W latach 1993-2003 funkcjonowała w ramach Oddziału Instytutu Weterynarii Pracownia Biotechniki Rozrodu Zwierząt (kier. prof. J. Jaśkowski). Do kolejnej jednostki naukowo-badawczej bydgoskiego Oddziału Instytutu Weterynaryjnego należał Zakład Chorób Niedoborowych, którego przełożonym w latach 1980-2000 był prof. A. Lachowski. Stanowisko to łączył z funkcją kierownika Oddziału Instytutu Weterynarii w Bydgoszczy (1990-2000). W 1980 r. powstał Zakład Chorób Koni, który funkcjonował do 2008 r., kiedy jego kierownik prof. E. Wiśniewski przeszedł na emeryturę. Prof. E. Wiśniewski był w latach 1999-2008 także przełożonym Oddziału Instytutu Weterynarii w Bydgoszczy. Obecnie funkcjonuje tylko Zakład Fizjopatologii Rozrodu i Gruczołu Mlekowego Oddziału PIWetPIB w Bydgoszczy²⁴. Współcześnie PIWetPIB w Puławach Oddział w Bydgoszczy prowadzi badania z zakresu etiologii, diagnostyki i zwalczania zapaleń gruczołu mlekowego, higieny mleka surowego, przyczyn, rozpoznania, leczenia i zapobiegania niepłodności krów oraz samiec innych zwierząt gospodarskich. Placówka wykonuje także działalność usługową²⁵.

Służba weterynaryjna w Zakładach Mięsnych

Służba medycyny weterynaryjnej funkcjonowała nie tylko na polu naukowo-badawczym, jak w przypadku wyżej opisanej historii PIWetPIB, lecz wykonywała bardzo odpowiedzialną pracę w zakresie ochrony zdrowia publicznego. Miejscem wykonywania zadań z zakresu ochrony zdrowia publicznego była Rzeźnia Miejska i Targowica Miejska, powstała w 1890 r. przy ul. Jagiellońskiej. Od początku swojego istnienia Rzeźnia była jednym z najlepiej rozwijających się przedsiębiorstw w mieście. W 1890 r. zatrudnionych było tam 27 osób, w tym m.in. dyrektor – lekarz weterynarii, dwóch skrawkarzy pobierających próbki do badania oraz 15 trychinoskopistów²⁶. W dniu 3 VII 1890 r.

²⁴ R. Tyborski, *PIWetPIB* (w: *Encyklopedia Bydgoszczy*, t. 1, w trakcie przygotowania do druku); K. Kwaśniewska, M. Rak, op. cit., s. 374-376.

²⁵ <http://www.piwet.pulawy.pl> (dostęp: 6.06.2011).

²⁶ *Zakłady mięsne w Bydgoszczy – 90 lat istnienia: 1890-1980*, red. J. Bartnicki, Bydgoszcz 1980, s. 26.

ubito dwie pierwsze sztuki bydła, w tym jedną według rytuału żydowskiego. Pierwszym dyrektorem Rzeźni Miejskiej i Targowicy Miejskiej został lek. wet. dr Franciszek Fiscoeder (1865-1930), o którym jeszcze wspomnimy. W przedsiębiorstwie największe uboje odbywały się we wtorki i piątki, kiedy ubijano ok. 400 zwierząt. Trudno wyobrazić sobie brak nadzoru weterynaryjnego w Rzeźni, skoro na przełomie roku 1891/1892 ubito 38 883 zwierzęta, w tym 3955 szt. bydła, 8726 cieląt, 17 280 świń, 8708 owiec i 214 kóz. W tym okresie spożycie mięsa w Bydgoszczy wyniosło 2765 t, co przy liczbie 41 131 bydgoszczan dawało roczne spożycie mięsa na jedną osobę w ilości 67,2 kg²⁷.

Ryc. 4. Doktor filozofii,
lek. wet. Franciszek Fiscoeder
(1865-1930)

*Historia lecznictwa zwierząt
w Polsce*, red. A. Perenc,
Wrocław-Warszawa 1958

Wspomniany wyżej dr F. Fiscoeder urodził się 11 II 1865 r. w Lubawie. Wszechstronnie wykształcony, dyplom lekarza weterynarii otrzymał w 1887 r., natomiast doktorat z filozofii uzyskał na królewieckim uniwersytecie w 1900 r. Poświęcił się jednak służbie medycyny weterynaryjnej, odnosząc duże sukcesy zawodowe. W latach 1890-1897 był pierwszym dyrektorem Rzeźni Miejskiej i Targowicy Miejskiej w Bydgoszczy. Specjalizował się w dziedzinie badania zwierząt rzeźnych i mięsa, w 1895 r. wydał podręcznik w tym zakresie, który doczekał się aż siedmiu wydań. Kolejne etapy jego kariery zawodowej nie były bezpośrednio związane z Bydgoszczą. Warto jednak wspomnieć, iż ten zasłużony przedstawiciel służby medycyny weterynaryjnej był dyrektorem Departamentu w Ministerstwie Rolnictwa w Warszawie²⁸

oraz reprezentował Polskę w Genewie i Paryżu podczas rokowań handlowych. Z sukcesami bronił interesów Polski w sporze handlowym z Niemcami. W latach

²⁷ Ibidem, s. 27; B. Brauer, „Przegląd Mięsny” 1931, nr 5, passim.

²⁸ *Historia lecznictwa zwierząt w Polsce*, red. A. Perenc, Wrocław-Warszawa 1958, s. 374 i 379; J. Kita, *90 lat polskiej służby weterynaryjnej*, „Życie Weterynaryjne” 2009, nr 84, s. 918. Na temat państwowej administracji weterynaryjnej istnieje stosunkowo liczna literatura: W. Lutyński, *Administracja weterynaryjna i weterynaria sądowa*, Warszawa 1989; *90 lat polskiej administracji weterynaryjnej 1919-2009*, Warszawa 2009; H. Lis, *Oddziaływanie kierownictwa administracji weterynaryjnej na stan i funkcjonowanie polskiej weterynarii*, „Życie Weterynaryjne” 2001, nr 76, s. 120-122; M. Rudy, *Administracja weterynaryjna w II RP*, „Życie Weterynaryjne” 2009, nr 83, s. 236-239.

1924-1927 brał udział w pracach nad podstawowym ustawodawstwem w zakresie medycyny weterynaryjnej²⁹. Zmarł 6 IV 1930 r. w Warszawie, pochowany został jednak w Bydgoszczy³⁰. Był odznaczony Komandorią Orderu Polonia Restituta.

Ryc. 5. Panorama Rzeźni Miejskiej w 1930 roku

Historia Bydgoszczy 1920-1939, red. M. Biskup, t. II, cz. I, Bydgoszcz 1999

Dwudziestolecie międzywojenne przyniosło rozwój bydgoskiej Rzeźni i – jak stwierdził Józef Żernicki, ówczesny sekretarz miejski i kierownik Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy – „Rzeźni bydgoskiej nie powstydziliby się żadne inne pierwszorzędne miasto...[i] Bydgoszcz posiada rzeźnię wzorową”³¹. Nie była to odosobniona opinia, skoro w „Ilustrowanym Przewodniku po Wielkiej Bydgoszczy i okolicy” także możemy przeczytać, iż „Bydgoszcz posiada wzorcowo urządzoną targowicę bydłącą, rzeźnię z chłodnią oraz przy rzeźni potrzebne laboratorja (pisownia oryginalna – przyp. autora) i pracownie bakterjologiczne”³². Nie był to przesadzony wizerunek, skoro Rzeźnia, przy zwiększających się obrotach produkcyjnych na rynek krajowy

²⁹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 sierpnia 1927 r. *O zwalczaniu zaraźliwych chorób zwierzęcych* (DzU z 1927 r. nr 77, poz. 673 ze zm.) oraz Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 marca 1928 r. *O badaniu zwierząt rzeźnych i mięsa* (DzU z 1928 r. nr 38, poz. 361). Zasadność użyteczności publicznej tych ustaw weterynaryjnych potwierdził fakt, iż obowiązywały przez 70 lat i zostały zniesione dopiero 14 XII 1997 r., Internetowy System Aktów Prawnych: <http://isap.sejm.gov.pl> (dostęp: 10.06.2011).

³⁰ R. Tyborski, *Służba weterynaryjna w Zakładach Mięsnych* (w: *Encyklopedia Bydgoszczy*, t. I, w trakcie przygotowania do druku).

³¹ J. Żernicki, *Wielka Bydgoszcz w świetle cyfr i faktów*, Bydgoszcz 1926, s. 111-112.

³² J. Żernicki, *Ilustrowany przewodnik po Wielkiej Bydgoszczy i okolicy*, Bydgoszcz 1926, s. 19; E. Pawłowski, *Bydgoszcz w historycznym rozwoju od początku aż po dzień dzisiejszy*, Bydgoszcz 1937, s. 120.

i zagraniczny, posiadała fachowy personel kierowany przez lekarzy weterynarii. Głównym zadaniem służby medycyny weterynaryjnej było sprostać coraz większym zadaniom z zakresu ochrony zdrowia publicznego. Na przykładzie danych statystycznych magistratu z lat 20. XX w. można zarejestrować produkcję Rzeźni Miejskiej i skalę pracy, którą musieli wykonać pracujący tam lekarze weterynarii i podlegający im personel sanitarny. W latach 1925-1926 ubój dzienny w Rzeźni Miejskiej wynosił 100 szt. bydła rogatego i 50 nierogacizny³³. W 1925 r. liczba zwierząt rzeźnych przeznaczonych do uboju wyniosła 96 013 szt. i była w porównaniu z poprzednim rokiem większa o 19 536 szt. Dzięki pracy służby medycyny weterynaryjnej wykryto 6988 szt. zarażonych różnymi chorobami. Z tej liczby 59 szt. uległo całkowitej utylizacji, zakwestionowano i usunięto 14 827 tys. zainfekowanych narządów wewnętrznych. Zdrowe sztuki lub części zwierząt rzeźnych przeznaczono do „taniej jatki” lub wydano do dowolnego użytku³⁴.

W latach 1926-1939 badaniem zwierząt rzeźnych i mięsa zajmowało się liczne grono pracowników Rzeźni Miejskiej: dyrektor – lekarz weterynarii, siedmiu stałych lek. wet. i jeden przychodny, ponadto do pomocy zatrudniono czterech skrawkarzy oraz trzech stałych i pięciu przychodnych trychinoskopistów³⁵. Jednocześnie służba medycyny weterynaryjnej nadzorowała produkcję bekonów, konserw, szynek i smalcu wytwarzanych na terenie Rzeźni Miejskiej przez „Bacon Export S.A.” (od 1929 r.), stanowiła nadzór sanitarno-weterynaryjny we wszystkich warsztatach i sklepach mięsnych w mieście oraz kontrolowała dostawy żywności mięsnej do szpitali. W międzywojennej Bydgoszczy istniało sześć obwodów nadzoru sanitarno-weterynaryjnego³⁶.

W latach 1921-1939 dyrektorem Rzeźni Miejskiej był lek. wet. Antoni Albin Kwiatkowski. Był znanym i szanowanym obywatelem miasta, dlatego warto bliżej przedstawić jego sylwetkę. Urodził się 1 III 1880 r. w Toruniu-Podgórzu. Studia z zakresu medycyny wet. ukończył w Berlinie, gdzie w 1907 r. uzyskał dyplom lek. wet. Przez kilka lat pełnił służbę weterynaryjną w Koronowie. W okresie międzywojennym przyczynił się do rozwoju przedsiębiorstwa, pomimo załamania gospodarki światowej w latach 1929-1933. Kładł

³³ *Książka adresowa miasta Bydgoszczy* (dalej cyt. KAmB): 1925 (s. 13) i 1926 (s. 9).

³⁴ *Ibidem*. Rekordowy był 1931 rok, kiedy ubój wyniósł 152 295 szt., natomiast w kolejnych latach średnio na ubój przeznaczono 125 tys. szt. zwierząt rzeźnych. Zob.: *Rocznik Statystyczny miasta Bydgoszczy za rok 1931* [dalej cyt. RSmB], s. 28; R. Sudziński, *Infrastruktura i gospodarka komunalna, [w:] Historia Bydgoszczy 1920-1939*, t. II, cz. I, s. 308.

³⁵ *Zakłady mięsne w Bydgoszczy*, s. 51.

³⁶ *Ibidem*, s. 137-139.

nacisk na higienę i jakość produkowanych wyrobów mięsnych. W kierowanej przez niego rzeźni prowadzono wzorcowe kursy higieny mięsa, z udziałem weterynarzy z całego kraju. Był majorem rezerwy Wojska Polskiego, członkiem zarządu LOPP³⁷ (od 1939 r. wiceprezes zarządu). Funkcję dyrektora Rzeźni Miejskiej pełnił do 5 IX 1939 r. Niestety, padł ofiarą pierwszych akcji eksterminacji polskiej inteligencji przez hitlerowskiego okupanta. Dnia 26 IX 1939 r., wraz z dwoma synami, został aresztowany przez gestapo. Data i miejsce śmierci A.A. Kwiatkowskiego do dzisiaj nie są ostatecznie znane. Prawdopodobnie został wraz z synami rozstrzelany w Dolinie Śmierci (listopad 1939 r.)³⁸ lub nieco wcześniej w Pile³⁹ albo Tryszczynie⁴⁰. Z rąk okupanta hitlerowskiego zginął także Julian Grzmil (1901-1939), lek. wet. związany z Rzeźnią Miejską. W początkowej fazie wojny brał udział w akcjach konspiracyjnych AK w Radomiu. Został zamordowany wraz z rodziną przez gestapo (jesień 1939 r.)⁴¹.

W okresie okupacji hitlerowskiej Rzeźnia Miejska przeżyła załamanie produkcji, dlatego służba medycyny weterynaryjnej rozpoczęła działalność dopiero w 1945 r., kiedy przedsiębiorstwo zostało przejęte przez polski zarząd.

Po drugiej wojnie światowej dyrektorem Rzeźni Miejskiej został miejski lek. wet. Henryk Gloksin (1945-1947), którego zastąpił lek. wet. dr Bolesław Brauer (1947-1949), jednocześnie pełniący funkcję Naczelnego Lekarza Weterynarii, a następnie kierownika Weterynaryjnej Inspekcji Sanitarnej (WIS). W pierwszym powojennym piętnastoleciu w przedsiębiorstwie, przemianowanym w 1950 r. na Zakłady Mięsne, pracowali lekarze weterynarii: wspomniani dyrektorzy Marian Bratkowski i Henryk Gloksin, Romulad Hayder, Franciszek Melwiński, Hubert Scherle i Łucjan Szwarz. W latach 1960-1980 służbę weterynaryjną w Rzeźni Miejskiej pełnili: Ryszard Wozikowski, Konstanty Klusek, Kazimierz Marcinkiewicz, Janusz Machoń, Jerzy Dymek. Reasumując, służba medycyny weterynaryjnej w Rzeźni Miejskiej zajmowała się badaniem zwierząt rzeźnych przed ubojem, w trakcie i po uboju, kontrolą sanitarną mięsa i przetworów mięsnych. Warto pamiętać, iż obok leczenia zwierząt był to istotny element funkcjonowania zawodowego lekarzy weterynarii.

³⁷ Organizacja paramilitarna Liga Obrony Powietrznej Państwa (od 1928 r. Liga Obrony Powietrznej i Przeciwigazowej).

³⁸ S. Błażejowski, Kwiatkowski Antoni Albin, [w:] *Bydgoski słownik biograficzny*, red. J. Kutta, t. 1, Bydgoszcz 1994, s. 72; W. Gibasiewicz, op. cit., s. 24.

³⁹ K. Millak, *Lekarze weterynaryjni polscy – ofiary II wojny światowej 1939-1945*, „Życie Weterynaryjne” 1968, nr 5, s. 157.

⁴⁰ S. Jakubowski, *Polscy lekarze weterynarii w II wojnie światowej (zestaw biogramów)*, Puławy 1984, s. 216.

⁴¹ W. Gibasiewicz, op. cit., s. 56-57.

Czynności te umożliwiają po chwilę obecną bezpieczne spożywanie mięsnych wyrobów w każdej postaci przez społeczeństwo i są podstawowym elementem troski o zdrowie publiczne⁴².

Służba medycyny weterynaryjnej po II wojnie światowej

Działalność PZLZ

Powojenna odbudowa struktury organizacyjnej bydgoskiej służby medycyny weterynaryjnej związana była w znacznym stopniu z działalnością Państwowego Zakładu Lecznicy Zwierząt (PZLZ). Jednak od samego początku funkcjonowania placówki istniał problem ze znalezieniem stałej siedziby. W latach 1945-1949 Lecznica była zlokalizowana w obiektach Rzeźni Miejskiej przy ul. Jagiellońskiej. Przez kolejne 5 lat siedzibą placówki były obiekty Technikum Weterynaryjnego przy ul. Bernardyńskiej. W 1954 r. nastąpiła kolejna przeprowadzka, tym razem do nowo wzniesionego budynku przy ul. Wybickiego 2a (ryc. 6). Jesienią 1974 r. Lecznica mieściła się w nowym obiekcie przy ul. Cieplickiej 5. Placówka obsługiwała miasto Bydgoszcz oraz trzy gromady z 23 wsiami. Na podległym terenie Lecznicy znajdowały się 4823 gospodarstwa indywidualne, trzy PGR-y i dwie Tuczarnie Tuczki Przemysłowej. Personel tworzyło dwóch lek. wet. i dwóch techników weterynarii. Warto wspomnieć, iż pierwszym kierownikiem PZLZ w Bydgoszczy był Marian Bratkowski (1907-1977), który powyższą funkcję pełnił w latach 1945-1951 (lista kierowników placówki podana w aneksie)⁴³. Na mocy zarządzenia Ministra Rolnictwa z dnia 16 lipca 1966 r., wszystkie PZLZ weszły w skład powiatowych i miejskich zakładów weterynarii. Do zakresu działań placówki należało m.in. inicjowanie i realizowanie zadań z zakresu weterynaryjnej profilaktyki ogólnej, zapobieganie chorobom hodowlanym i pasożytniczym oraz ich zwalczanie, wykonywanie zabiegów z zakresu chirurgii weterynaryjnej, wydawanie orzeczeń w sprawach zdrowia zwierząt i lecznictwa zwierząt, wykonywanie opieki weterynaryjnej nad inwentarzem żywym państwowych gospodarstw rolnych, rolniczych spółdzielni produkcyjnych, przyjmowanie zgłoszeń chorób zaraźliwych oraz chorób przenoszonych się na ludzi⁴⁴. W okresie transformacji polityczno-gospodarczej Lecznica uległa prywatyzacji.

⁴² R. Tyborski, *Służba weterynaryjna* (w: *Encyklopedia Bydgoszczy*, t. I, w trakcie przygotowania do druku).

⁴³ R. Tyborski, *Państwowy Zakład Lecznicy dla Zwierząt (PZLZ)* (w: *Encyklopedia Bydgoszczy*, t. I, w trakcie przygotowania do druku).

⁴⁴ Monitor Polski z 1966 r. nr 39, poz. 196: Zarządzenie Ministra Rolnictwa z dnia 16 lipca 1966 r. w *Sprawie organizacji i zakresu działania państwowych zakładów leczniczych dla zwierząt*.

Ryc. 6. Państwowy Zakład Lecznicy dla Zwierząt w Bydgoszczy (PZLZ), przy ul. Wybickiego 2a. Zdjęcie wykonane w 1963 r.

Archiwum Wojewódzkiego Inspektoratu Weterynaryjnego. Album ze zdjęciami PZLZ woj. bydgoskiego

Działalność organizacyjna lek. wet. Tadeusza Pietrzyka

Jednym z najbardziej zasłużonych powojennych organizatorów struktur służby medycyny weterynaryjnej w Bydgoszczy był lek. wet. Tadeusz Pietrzyk. Jednak jego kariera zawodowa nie od razu związana była z Bydgoszczą. Urodził się 22 V 1907 r. w Sędziszowie k. Ropczyc (woj. podkarpackie). W 1932 r. ukończył cenioną uczelnię lwowską, aby następnie w latach 1932-1933 znaleźć zatrudnienie w chojnickiej Rzeźni Miejskiej. W latach 1932-1939, jako lekarz obwodowy w Czersku, zajmował się badaniem zwierząt rzeźnych i mięsa. Okres wojennej pożogi spędził w rodzinnym Sędziszowie.

Ryc. 7. Lek. wet. Tadeusz Pietrzyk

W 1945 r. został skierowany przez Urząd Wojewódzki w Rzeszowie do Lublina, skąd dnia 27 I 1945 r. otrzymał skierowanie do Bydgoszczy w charakterze delegata ds. weterynarii. W Bydgoszczy stawił się dnia 30 I 1945 r. z upoważnieniem starosty bydgoskiego do organizowania struktur służby weterynaryjnej. Przy tej okazji został mianowany Miejskim i Powiatowym Lekarzem Weterynarii (oficjalną nominację otrzymał z rąk wojewody pomorskiego dopiero 19 IX 1946 r.) i piastował powyższą funkcję do dnia 30 X 1972 r. Ponadto od 1 XI 1972 do 3 I 1982 r. pracował w Oddziale Rejonowym w Bydgoszczy, jako Rejonowy Weterynaryjny Inspektor Sanitarny w wymiarze pół etatu.

Faktycznie był pierwszym powojennym organizatorem służby medycyny weterynaryjnej w Bydgoszczy. Już pierwszego dnia urzędowania (2 II 1945 r.) przejął kontrolę nad organem urzędowego badania zwierząt rzeźnych i mięsa w Rzeźni Miejskiej. Dnia 3 lutego objął kierownictwo placówki weterynaryjno-badawczej przy ul. Wesołej (dzisiaj Wyczółkowskiego). Istotnym elementem jego działalności było zabezpieczenie w Bydgoszczy mieszkań po niemieckich lekarzach weterynarii dla polskiej służby medycyny weterynaryjnej, która wracała do miasta z obozów, oflagów i służby wojskowej. T. Pietrzyk także nadzorował przejęcie i zabezpieczenie niemieckich medykamentów weterynaryjnych, stanowiących przedwojenne zapasy firmy „Klave”. Dnia 7 II 1945 r. przekazał na ręce dra L. Jaśkowskiego zachowany majątek niemieckich instytutów badawczo-naukowych, na bazie których zorganizowano w Bydgoszczy Oddział Instytutu Weterynarii w Puławach (PIWetPIB). Aktywnie organizował nowe placówki weterynaryjne w Bydgoszczy oraz Koronowie, Wtelnie, Dobrczu, Nowej Wsi Wielkiej i Wierzchucinie Królewskim. Jako lek. wet. przyczynił się na terenie Bydgoszczy i powiatu bydgoskiego do likwidacji groźnych chorób zakaźnych: świerzbu i nosacizny u koni, gruźlicy i brucelozy bydła, różycy i pomoru świń. Za aktywną działalność na niwie zawodowej otrzymał m.in. Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1972) oraz liczne wyróżnienia resortowe⁴⁵.

Służba weterynaryjna a zdrowie publiczne. Działalność Wojewódzkiego Inspektoratu Weterynarii w Bydgoszczy

Aby zrozumieć zadania, przed którymi stoją pracownicy Wojewódzkiego Inspektoratu Weterynarii, należy w skrótej formie wyjaśnić pojęcie zdrowia publicznego. Mianowicie jest to gałąź zajmująca się zdrowiem na poziomie populacji ludzkiej, której zadaniem jest oprócz przeciwdziałania chorobom i promowania zdrowego i aktywnego trybu życia, kontrola chorób zakaźnych oraz tworzenie i funkcjonowanie służb medycznych i opiekuńczych w celu wczesnego wykrywania i zapobiegania chorobom. Na straży tak rozumianej definicji ochrony zdrowia publicznego stoją także Inspektoraty Weterynarii, które znajdują się w każdym województwie. Realizują one zadania z zakresu ochrony zdrowia zwierząt oraz bezpieczeństwa produktów pochodzenia zwierzęcego poprzez pracę w następujących sektorach: 1) zdrowia i ochrony zwierząt, 2) bezpieczeństwa żywności, pasz oraz ubocznych produktów zwierzęcych,

⁴⁵ R. Tyborski, *Tadeusz Pietrzyk* (w: *Encyklopedia Bydgoszczy*, t. I, w trakcie przygotowania do druku); zbiory archiwalne lek. wet. Włodzimierza Gizińskiego.

3) nadzoru farmaceutycznego. Jeśli chodzi o Inspekcję Weterynaryjną, pełni ona charakter państwowej instytucji kontrolno-nadzorczej. Na czele tej jednostki stoi Główny Lekarz Weterynarii, który stanowi centralny organ administracji rządowej. Na szczęblu województwa Inspekcją kieruje Wojewódzki Lekarz Weterynarii, który nadzoruje Wojewódzkim Inspektoratem Weterynarii. Główne działanie Inspekcji Weterynaryjnej skupia się na szczęblu powiatowym i tam zakres zadań realizuje Powiatowy Lekarz Weterynarii przy pomocy Powiatowego Inspektoratu Weterynarii. Bardzo liczne zadania Inspekcji Weterynaryjnej reguluje Ustawa o Inspekcji Weterynaryjnej z dnia 29 I 2004 r.⁴⁶

Warto wspomnieć, iż w okresie Polski Ludowej struktury wojewódzkie instytucji weterynaryjnej podlegały specyficznej organizacji. Mianowicie w latach 50. XX w. struktura organizacyjna uległa podziałowi i była rozmieszczona w Zakładach Weterynarii i Radach Narodowych. Na czele Zakładu Weterynarii stał kierownik – dziś odpowiadający funkcji Wojewódzkiego Lekarza Weterynarii – natomiast w Wojewódzkich Radach Narodowych, w Wydziałach Rolnictwa, działały Wydziały Weterynarii, kierowane przez przewodniczącego Wojewódzkiej Rady. Struktury te nadzorowały funkcjonowanie służby weterynaryjnej na szczęblu województwa i decydowały w sprawach kadrowych. Powyższa sytuacja uległa zmianie w 1958 r., kiedy władza weterynaryjna przeszła do struktur Wojewódzkich Zakładów Weterynarii, kierowanych przez Wojewódzkich Lekarzy Weterynarii.

Wojewódzki Inspektorat Weterynarii w Bydgoszczy mieści się przy al. Powstańców Wielkopolskich 10 (w sąsiedztwie budowy nowej biblioteki UKW), natomiast wspomniany już Powiatowy Inspektorat Weterynarii znajduje się na osiedlu Miedzyń przy ul. Cieplickiej⁴⁷.

* * *

Choć środowisko lekarzy weterynarii nigdy nie było tak liczne jak środowisko lekarzy ratujących życie ludzkie czy lekarzy dentystów⁴⁸, niemniej przysłużyli się ochronie zdrowia publicznego, czego często nie dostrzegamy lub

⁴⁶ DzU z 2004 r. nr 33, poz. 287 wraz z późn. zm., <http://isap.sejm.gov.pl> (dostęp: 10.06.2011).

⁴⁷ R. Tyborski, *Weterynaria a Zdrowie Publiczne* (w: *Encyklopedia Bydgoszczy*, t. I, w trakcie przygotowania do druku).

⁴⁸ KAmB z lat 1922, 1923, 1929, 1933, 1936/1937: jak wynika z wykazu przedstawicieli wolnych zawodów, w powyższych latach okresu międzywojennego pracowało w Bydgoszczy od 9 do 15 lekarzy weterynarii. Dla porównania środowisko lekarzy-dentystów reprezentowało od 9 do 30 przedstawicieli zawodu, a lekarzy od 49 do 92. Statystyka objęła tylko lekarzy z meldunkiem.

o czym po prostu zapominamy. Praca lekarza weterynarii nie składa się tylko ze służby w przychodni weterynaryjnej, do której chodzimy ze zwierzętami podczas ich szczepień lub dolegliwości chorobowych. Zakres działania zawodowego jest znacznie szerszy i przebiega na kilku płaszczyznach. Wspomnieliśmy więc o służbie w instytutach naukowo-badawczych, jak w przypadku działalności bydgoskiego Oddziału PINGW i PIWetPIB w Puławach, o pracy lekarzy weterynarii wraz z personelem sanitarnym w Rzeźni Miejskiej/Zakładach Mięśnych. Istotny był także nadzór sanitarno-weterynaryjny we wszystkich warsztatach i sklepach mięsnych⁴⁹ oraz aktywność na niwie tworzenia struktur organizacyjnych, jak w przypadku T. Pietrzyka i wielu innych osób związanych z tym środowiskiem. Zasięg terytorialny nie obejmował tylko miasta Bydgoszczy, lecz w zależności od jednostki pełniącej zadania także szczebel powiatu i województwa. Warto o tym pamiętać, zważywszy na fakt niedawnych obchodów 90-lecia służby medycyny weterynaryjnej na terenie województwa kujawsko-pomorskiego. Z myślą o kolejnej już, setnej rocznicy, można oczekiwać powstania okazałej publikacji, która powyższą problematykę przedstawi w ujęciu całościowym.

⁴⁹ APB, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej i Urząd Powiatowy w Bydgoszczy. Oddział organizacyjny. Powiatowa Komisja Zdrowia, sygn. 213: praca lek. wet. także w punktach sprzedaży i konsumpcji produktów mięsnych np. Gastronomia PPS w Fordonie.

ANEKS

Tabela 1. Lista bydgoskich lekarzy weterynarii na rok 1931

Lp.	Imię i nazwisko	Data ur.	Charakter pracy zawodowej	Miejsce zamieszkania	Dyplom lekarza	
					rok	miejsowość
1	Henryk Gloksin	1900	lekarz miejski	Bydgoszcz	1928	Warszawa
2	Henryk Gołaszewski	1899	asystent w Zakładzie Higieny Zwierząt	Bydgoszcz	1928	Warszawa
3	Julian Grunil	1901	lekarz miejski	Bydgoszcz	1928	Warszawa
4	dr Dymitr Budryk	1896	wolno praktykujący	Bydgoszcz	1927	Brno
5	Brunon Heinrich	1881	lekarz miejski	Bydgoszcz	1911	Monachium
6	Kazimierz Jewasiński	1879	emerytowany powiatowy lek. wet.	Bydgoszcz	1907	Hanower
7	Antoni Albin Kwiatkowski	1880	dyr. Rzeźni Miejskiej	Bydgoszcz	1906	Berlin
8	Helmut Lewandowski (Niemiec)	1908	lekarz miejski	Bydgoszcz	1931	Lwów
9	prof. Kazimierz Panek	1873	kierownik Zakładu Higieny Zwierząt	Bydgoszcz	1906	Lwów
10	dr Aleksander Józef Radke	1893	lekarz miejski	Bydgoszcz	1922	Berlin
11	Zenon Szydłowski	1862	emerytowany	Bydgoszcz	1888	Lwów
12	Paweł Wollschläger	1892	wolno praktykujący	Bydgoszcz	1920	Berlin
13	Marcin Wołoszyński	1894	asystent Zakładu Higieny Zwierząt	Bydgoszcz	1925	Lwów
14	Jan Paweł Wyrzykowski	1865	starszy asystent Zakładu Higieny Zwierząt	Bydgoszcz	1890	Warszawa
15	Mikołaj Zacharow (Rosjanin)	1878	starszy asystent Zakładu Higieny Zwierząt	Bydgoszcz	1902	Kazań

Źródło: Na podstawie *Spisu lekarzy weterynaryjnych w Rzeczypospolitej Polskiej w 1931 roku*

Tabela 2. Wojewódzcy i Powiatowi Lekarze Weterynarii w Bydgoszczy

Wojewódzki Lekarz Weterynarii	Okres pełnienia zadań	Powiatowy Lekarz Weterynarii	Okres pełnienia zadań
Stefan Jakubowski	1945-1947	Kazimierz Jewasiński	1920-1925*
Bronisław Jużak	1947-1952	Kazimierz Sentkowski	1925-1930**
Kazimierz Deręgowski	1952-1956 WRN***	Stanisław Nowakowski	1935-1938
Józef Bickels	1952-1957 WRN	Stefan Płachecki	1938-1939
Edward Jagła	1957-1958	Tadeusz Pietrzyk	1 II 1945-30 X 1972
Henryk Gargula	1956-1958 WRN. Od 1958 r. zatrudniony jako Wojewódzki Lekarz Weterynarii	Karol Czerkowski	1 XI 1972-30 VII 1982
Wincenty Więckowski	1962-1966	Likwidacja powiatu 1 VIII 1982-31 VIII 1985	
Józef Jasiewicz	1966-1967	Maciej Rogoziewicz	1 IX 1985-30 IV 1989
Wiesław Jarosz	1967-1981	Antoni Bernard	1 V 1989-30 VI 1999
Idzi Gabrysiak	1981-1987	Marian Szymański	1 VII 1999-31 III 2008
Marian Szymański	1988-1999	Zygmunt Gadomski	od 1 IV 2008 do chwili obecnej
Jacek Judek	1999-2002	—	—
Bogumiła Wiesława Mikołajczak	od 2002 do chwili obecnej	—	—

* Wg KAmB także w 1926 r.

** Wg KAmB także w 1933 r. Prawdopodobnie K. Sentkowski pełnił funkcję powiatowego lekarza weterynarii także w latach 1930-1933

*** Wojewódzka Rada Narodowa, przy której funkcjonował w Wydziale Rolnictwa Wydział Weterynarii

Źródło: Powiat Bydgoszcz: lista Powiatowych Lekarzy Weterynarii, oprac. R. Tyborski <http://kpliw.pl/historia/index> (dostęp: 10.06.2011).

Tabela 3. Kierownicy PZLZ w Bydgoszczy

Lp.	Imię i nazwisko	Okres pełnienia zadań	Poprzednie miejsce pracy	Kolejne miejsce pracy
1	Marian Bratkowski	1945-30 VI 1951	Rzeźnia Miejska	nadal pracował w Rzeźni Miejskiej
2	Tadeusz Kowal	15 VII 1951-31 I 1952	PLW w Szubinie	Tuczarnia Przemysłowa w Olsztynie
3	Jerzy Majewski	II 1952-VIII 1954	absolwent	SHiUZ w Bydgoszczy*
4	Emil Iwański	I 1955-31 VII 1959	Instytut Weterynarii	ZMS w Bydgoszczy
5	Jerzy Gajewski	1959-30 VI 1974	PGR Trzeciewnica pow. Wyrzysk	WZWet w Bydgoszczy
6	Czesław Woźnica	1 VII 1974-1978	ordynator PZLZ	b.d.
7	Jerzy Przewoski	1978-1979	placówka Zielona Góra	WIS** przy Chłodni Bydgoszcz
8	Jerzy Kaczmarek	1979-1989	PZLZ Wtelno	prywatna praktyka w Cielu
9	Paweł Hasse	1989-1990	ordynator PZLZ	prywatna praktyka

* Stacja Hodowli i Unasieniania Zwierząt w Bydgoszczy

** Wojewódzki Inspektor Sanitarny

Źródło: PZLZ Bydgoszcz, oprac. R. Tyborski, <http://kpliw.pl/historia/index> (dostęp: 10.06.2011).

Summary

The operations of the veterinary medicine service in Bydgoszcz in the scientific and research scope are connected with the functioning of the National Veterinary Research Institute in Puławy Branch in Bydgoszcz (PIWetPIB). The institution, with traditions dating back to the Prussian Department of the Animal Hygiene Institute attached to the Emperor William Royal Agricultural Institute, was developing innovative research in veterinary medicine from the very beginning. Professor Kazimierz Panek stood out particularly; in the inter-war period he conducted innovative research in the scope of physiology and bacteriology. After World War Two, eminent scientists were employees of this institution, e.g. professor E. Domański, professor L. Jaśkowski, and professor E. Wiśniowski, who managed the Animal Hygiene Department in the years 1960-1985. The operations of

veterinarians employed by the Municipal Slaughterhouse, and then the Meat Works, were also important. The post-war history of the veterinary medicine service in Bydgoszcz is connected with the operations of the State Veterinary Clinic, whereas the functioning of the Voivodeship Veterinary Inspectorate (WIW) focuses on contemporary issues of the activity of the veterinary medical service in Bydgoszcz.